MILOVAN GAVAZZI

VITALNOST OBIČAJA POBRATIMSTVA I POSESTRIMSTVA U SJEVERNOJ DALMACIJI

Već nekoliko decenija nema kod nas o običajima sklapanja nekrvnih srodstava nego vrlo malo objelodanjeno. Nije izneseno ni nešto naročito novo niti su pretresane starije poznate činjenice (osim nešto o šišanom kumstvu). Ta bi činjenica mogla izazvati dojam, da su te tradicije među južnim Slavenima svuda već zaboravljene ili da se u najmanju ruku jedva još gdje drže pa da i ne će biti više ništa novo ili važnije da se iznese. A ipak postoje brojne potvrde, koje dovoljno svjedoče o tome, da su različne vrste nekrvnoga srodstva postojale još u dohvatnoj prošlosti ili da postoje i danas u različnim južnoslavenskim područjima, pogotovu onima, koja nisu toliko zahvaćena suvremenom civilizacijom (tako sklapanje pobratimstva i posestrimstva, šišano kumstvo, posinjenje i dr.). U nekim su krajevima takvi običaji opstojali dugo vrlo živo održavani a u nekim slučajevima se i obnavljali upravo pred našim očima nakon prolaznoga popuštanja za nepovoljnih vremena (tako za prvoga i drugoga svjetskoga rata), pače se i širili onamo, gdje ih prije nije bilo (na pr. šišano kumstvo poslije prvoga svjetskog rata).

I.

Što je objelodanjeno o sklapanju pobratimstava i posestrimstava kod južnih Slavena, općenito uzevši oskudno je i kojekuda razbacano u posljednja tri do četiri decenija. Što se tiče same Dalmacije (ne samo sjeverne), jedan je od rjeđih slučajeva sažeti opis ovoga običaja iz toga razdoblja u *Poljicima*. Tu opisivač *F. Ivanišević* kaže: »Kada se pobratimu ili posestre, pođu u crkvu lipo obučeni u svečano odilo, pop jin reče misu na ńi'ovu odluku, blagoslovi sviće, koje oni goru u crkvi, na svr'i mise dođu prid otar, pop proštije vanđele, poškropi vodon i udili

jin blagosov. Kada izađu iz crkve, poljubu se, ispalu po dvi puške i pođu na ručak u jednog, a drugi zove ńega – svoga pobratima u prvu nediļu, koja zatin dođe. Tako i posestrime dolazu na misu u crkvu, kleču na jednon banku, pop ji' blagosovi, poļube se na pragu od crkve, ali se iz pušaka ne puca niti činu gozbe. Pobratin poratimu dobar ka' da su opočivali na jednon srcu, u svakoj potribi priskočit i da je do nevoļe glavu izgubit. – Spomińe se u nikoj pismici:

Pobratin se pobratimu ' vali
Da mu puška brez kremena pali.

I posestrime ļubu se i pazu ka' da su rođene sestre, ako su u susidstvu, više će puta zajedno najist se i napit. Kad dođu ni'ova dica na kršćene ili na krizmu, zovne se za kuma i kumu obišno pobratin i posestrima. To je bilo tako u početku, ali danas svak gleda za se, iščezla je stara ļubav, kad su se bratimili, veseļu ni kraja ni konca, reka' bi da je u selu pir, kakvo bi se čulo pivańe i puškarańe, a do kojeg vrimena, je li do kojeg interesa (koris) ili šćete, sve se razvrgne, jedva kad se susritaju na putu, da se upitaju za zdravļe.«[1]

Neko vrijeme prije toga prikupio je, među ostalim, sve do tada poznate (objelodanjene) podatke o pobratimstvima i posestrimstvima u Dalmaciji Stanisław *Ciszewski*.[2] Ovi na žalost malobrojni podaci potječu iz daljih nekoliko starijih izvora, među tima i iz vrlo oskudnih podataka nekoliko izvještača 70-ih godina prošloga stoljeća u zborniku *V. Bogišića*[3] (kao i iz jednoga djela *F. S. Kraussa*[4]). A ondje se bilježe ove činjenice o tome običaju u Dalmaciji:

Dok se za Makarsko primorje poriče opstojanje takvih običaja, za cetinsku se krajinu potvrđuje, da opstoje »pobratimstva i posestrimstva od više vrsta; ali je ovo na kraju svoga života zbog siromaštva porodnjega«, a za Konavle, da i tu opstoji »pobratimstvo i posestrimstvo, ali je prvo obično sada samo s Bošnjacima, Hercegovcima i Crnogorcima. Pobratim može biti ne samo pravoslavni s katolikom, nego i turčin«. A u užoj vezi s ovim prilogom o sjevernoj (i srednjoj) Dalmaciji tu se u ono vrijeme 70-ih godina potvrđuje ovakav običaj i za Bukovicu i Kotare – »i takve osobe miluju se i smatraju jedan drugoga prvim za rogjenom braćom i sestrom«.[5]

Za narod sjeverne dalmatinske Zagore ima međutim jedan opširniji opis o tome iz 1874. g. iz pera *A. Kuzmanića:*

»Pobratimstvo biva jedno plemenito i zakonito utvrdjenje prijateljstva izmedju dvi muške glave, koji su se zadražali, a u nikakvoj svojbini nisu. Obično se na javi uljube, i pobrate; ali se drugda može dogoditi to i usnu, tj. kad se prizire komu gdi ga drugi kurtariše od nevolje i pogibili, te ti ga brati onako u snu, a kad se prene, pohiti k njemu i zbilja radi da se s njim po zakonu pobrati. Naši su se ljudi i s Turcima bratimili, osobito u ratno vrime.

Pošto se dvojica lipo medjusobno urazume i jedan drugomu tvrdu viru zadaju, da će se za svoga života kao prava rodjena braća paziti i

ljubiti i ako do potribe dodje, braniti se, pomoći se i u vatru jedan za drugoga ugiljati, podju k misniku, kažu mu, što su naumili i izvadi svaki po šest libara za misu i sviće. U oni dan, u koji će se misa za njih reći (najviše to biva na kakvom sajmu ili dermeku i blagdanu) idu oni pod oružjem i u najlipšoj odori k crkvi i ako su iz istoga sela, za njima osuču se rodjaci i vrući prijatelji njihovi; ako li je jedan seljanac iz drugoga sela, tadar idu samo oni iz onoga sela, gdi se brate. Sad njih braća došavši prid crkvu polože oružje pak unidju i na svoje misto kleknu naporedo i drži svaki u ruci po jednu užganu sviću od petice, a župan stane do njih (on im na jednim mistim biva kum kao na vinčanju) držeći u ruci dvi užgane sviće. I pop kroz misu (na jednim mistim posli mise) pristupi k njima i upita ji, zašto se brate. A najstariji će odgovoriti »Za ljubav«; i tada će ji pop učiti, da to nisu šalni posli, nego da se oni imaju ljubiti, nigda svaditi se niti skosnuti. I oni sve to zavećaju, te on nad njima čati svete molitve i blagoslovi ji. Kad se misa dospije, oni se izljube prid svim pukom da ji ne može od milinja gledati i kad izadju iz crkve zakalaju puškati se na veselje i tako čine rodjaci i prijatelji vičući, da su novoga brata i prijatelja dobili i oni idu na jiće i piće u onoga kuću, koja se bližja k crkvi dogodi.

Kada stupe u kuću, tu se ljubi, tu se grli i pozdravlja u pozdravi božjoj, i oni pobratim tudjica zove pobratimova oca poočimom, majku pobratimovu pomajkom, ženu nevistom, sestru posestrimom, sina posinkom, brata pobratimom i dariva svima, komu po kapu, komu po maramu, komu duvan, ako duvani, krpu platna nevisti, jabuku, kolače, voće dici, sve kako doseći može. Zatim za punu trpezu sidnu, pobratim do pobratima, a ostali redomice, i bude pop s njima; i oni slatko i veselo blaguju i nazdravljaju na pr. »u zdravlje našega pobratimstva! Da bi dogodine pili i zdravo bili, kud god išli, da bi jedan za drugoga pitao! Ljubili se, ne omrazili mnogo lita i godina!« – Kad su se sa ručka digli, idu na koli (!) te igraju kolo, jedan uz gusle piva, drugi u sviralu ili mišne diple svira a pobratimi za svega toga veselja ne odcipaju se, nego sve grle se dok iz kola izadju. Kad bude pri razlasku, opet žene od one kuće darivaju onom pobratimu po košulju, nazuvke dobre nakićene, pas, napunjavaju mu torbu svačim da nosi kući svojoj mito i dobar dar; a kad se ona dva pobratima porastanu, puškaraju, i uz svaki hitac, dok se god čuje glas od pušaka, dozivlje jedan drugoga: »pobratime, eto ti jabuka!« – Kad prodje niko vrime, valja da oni, koji je prvi pobratima svoga počastio, u njega ide i pohodi pomajku, poočima i ostalu novu svojtu; i oni će ga časno i u ljubavi dočekati kao da je iz njihovoga srca pao i ono će se isto veselje kao i prije ponoviti. Ima rič: Braća će se rodjena svaditi a pobratimi neće!

Na isti se način i ženske zaljube i posestrime. Ako su žene, njihovi muževi čine veselje; ako su cure, njihova braća i otac; a i to valja reći na hvalu i čast ovoga našega naroda, da će se kadgod i poštena cura sa momkom pobratiti i oni će pošteno živjeti kao da su brat i sestra. I neima puno godina, da u jednom selu u Kotaru dva su se momka narekla

bila pobratiti se; u tom jedan umre, a sestra od ovoga, koja je cura bila, pobratila se s onim bratovim pobratimom i bezgrišno držali se s njima. Ni posestrima s pobratimom ni pobratim s posestrimom ne smi vinčati se: ako se jedan pobratim ženi, on će pozvati pobratima svoga za divera kao brata rodjenoga. Njihova se čeljad medjusobom kao rodjaci smatraju i kad se srite, pozdravljaju se i ljube. Bože daj, da se ovaj pošteni i blaženi običaj uzdrži u našoj hrvatskoj ruci!«[6]

Gotovo u isto ovo vrijeme posvećuje i poznato djelo *F. Carrare* o Dalmaciji[7] kao i djelce *Š. Ljubića* o Morlacima[8] po jedan odsjek pobratimstvima, ali se oba temelje na starijim podacima o tome (kod A. Fortisa i Vuka St. Karadžića, kojega općenite podatke o pobratimstvima u Srba prenosi Ljubić). Ali i niz publicističkih, putopisnih i beletrističkih djela iz prve polovice XIX. st. i posljednjih decenija XVIII. st. sadrže podataka, refleksija, romantičkih hvalospjeva i sl. o dalmatinskim (morlačkim) nekrvnim srodstvima. Gotovo svemu tome izvor je u najpoznatijem starijem djelu o Dalmaciji s opširnim poglavljem o etnografiji stanovnika zagorske Dalmacije – »Morlaka« – opata Alberta *Fortisa.* Tu ima dragocjeno i ako ne u svemu dovoljno iscrpno poglavlje »Amicizie e Inimicizie«, gdje stoji: »L'amicizia, così soggeta anche per minimi motivi a cangiamento fra noi, è costantissima fra i Morlacchi. Eglino ne ànno fatto quasi un punto di Religione, e questo sacro vincolo stringesi appiè degli Altari. Il Rituale Slavonico à una particolare beneditione per congiungere solennemente due amici, o due amiche alla presenza di tutto il popolo. Io mi sono trovato presente all'unione di due fanciulle, che si facevano *Posestre* nella Chiesa di Perussich. La contentezza, che trapelava dagli occhi loro, dopo d'avere stretto quel sacro legame, provava agli astanti quanta delicatezza di sentimento possa alignare nell'anime non formate, o, per meglio dire, non corotte dalla Società, che noi chiamamo colta. Gli amici così solennemente uniti chiamansi *Pobratimi*, le donne *Posestrime*, ch'è quanto a dire mezzofratelli, e mezzo-sorelle. Le amicizie fra uomo, e donna non si stringono a'giorni nostri con tanta solennità: ma forse in più antiche, e innocenti età s'è usato di farlo.*

Da queste amicizie, e semifratellanze consacrate de'Moralacchi, e delle altre Nazioni, ch'ebbero la medesima origine, sembra sieno derivati i fratelli giurati, che fra la nostra plebaglia sono frequenti, e in molti luoghi ancora fuori d'Italia. La differenza, che passa fra questi nostri, e i Pobratimi di Morlacchia, si è non solamente che vi manca la Ceremonia del Rituale, ma ancora che nelle contrade Slavoniche ogni sorte d'uomini per vantaggio reciproco, nelle nostre i facinorosi, e prepotenti sogliono più che gli altri congiungersi, e affratellarsi per danno, e inquietudine delle popolazioni. I doveri degli amici così legati sono d'assistersi l'un l'altro in qualunque bisogno, o pericolo, il vendicare i torti fatti al compagno, ec. Eglino usano di spingere l'entusiasmo dell'

* Pod crtom Fortisova bilješka o vili kao posestrimi u nar. poeziji – ovdje bez važnosti.

amicizia sino all'azzardare, e perdere la vita pel Pobratime, ne di tali sagrifizi sono rari gli esempi, quantunque non si faccia tanto romore per questi amici selvaggi come degli antichi Piladi. Se accadesse, che fra Pobratimi si metesse la discordia, tutto il paese vicino ne parlerebbe come d'una novità scandalosa; ed accade pur qualche volta a'dì nostri, con afflizione de'vecchiardi Morlacchi, i quali danno la colpa alla mescolanza cogl'Italiani della depravazione de'loro compatriotti.«[9]

I kritičar A. Fortisa Ivan *Lovrić* namjenjuje u svom poznatom djelu o Fortisovu »Viaggio in Dalmazia« jedan odsjek pobratimstvu i posestrimstvu, u poglavlju »Prijateljstvo« (§ X.):

»Korist, koja je kod mnogih naroda tako reći jedini temelj prijateljstva, nema mjesta u prijateljstvu Morlaka, koje u nesreći mjesto da oslabi i prestane, postaje još čvršće. Oni su od njega učinili član vjere kao i stari Grci. Ova se sveza između dva lica sklapa pred oltarom, gdje oni, u razmjeru sa svojim imutkom, drže u ruci dvije zapaljene voštane svijeće sve dotle, dok se ne svrši misa posvećena njihovoj namjeri. Poslije toga ostavljaju svijeće misniku, i sveza je lijepa i gotova bez drugih ceremonija. »Slavenski ritual nema posebnoga blagoslova, kojim bi se svečano vezala dva prijatelja ili prijateljice u prisutnosti svega naroda« veli Fortis, ali su njemu to samo tako rekli. Oni, koji sklapaju prijateljstvo na opisani način, zovu se *pobratimi*, a žene *posestrime*, što odgovara izrazima »polubraća« i »polusestre«. Prijateljstvo su uz istu formalnost sklapali do pred malo godina i muškarac i žena, a da se o tome ne može ni časa sumnjati i bio je suvišan Fortisov nepotrebno nategnuti dokaz za to,* ali su svećenici smatrali, da je dobro spriječiti takve sveze, dopuštajući ih samo licima istoga spola. Oni su ih radi velika broja shvatili kao da se radi o postupku ljubavnika. Lijep postupak! A ipak su se uvelike varali, i nije trebalo radi nekih sramotnih zloupotreba zamjerati priprostosti običaja, o kome ćemo govoriti kasnije. Svi prijatelji, a naročito oni, koji se vežu pred oltarom, smatraju dužnošću pomagati jedan drugome u svakoj potrebi i opasnosti, i njihovi se prijateljski ugovori razvijaju do takva stepena osjetljivosti, da pobratimi smatraju čašću izgubiti život jedni za druge. A kako izgubiti život za sve drugo izgleda kao fanatizam i bijes, tako je izgubiti život za prijateljstvo crta one prirodne tankoćutnosti, koja nedostaje dobro odgojenim dušama i koju treba tražiti u sirovim grudima Morlaka, koji vrlo dobro razumiju zakone čiste prirode. Neka nitko ne misli, da želim govoriti o toj stvari kao kakav deklamator. Prijateljstvo je Morlaka bilo uvijek sveto, još od pradavnih vremena ...«[10]

Među sve rjeđim konkretnim potvrdama o ovom običaju još u daljoj prošlosti značajna je jedna iz 1692. g., to značajnija, što se radi o licima, nemalo važnima u povijesti sjeverne Dalmacije – serdarima Zaviši Jankoviću-Mitroviću i Boži Milkoviću, do tada teško zavađenima. Generalnom providuru Danielu Dolfino uspjelo je, da se sastanu i, koliko se

* Pod crtom Lovrićeva bilješka u vezi s Fortisovom o vili kao posestrimi – ovdje bez važnosti.

prema tekstu izvještaja o tome može suditi, bez sumnje sklope pobratimstvo. Učinili su to nakon što im je providur predočio sve zle posljedice i nepodobnost dotadašnje njihove zavade i neprijateljskih postupaka zagrlivši se u znak iskrena mira i potvrdivši to zatim svečano javno blagoslovljeni za vrijeme službe božje zavjerivši se, da će se trajno pomagati.[11]

Iz još starijega vremena, više od stoljeća i po prije Fortisa i Lovrića, ima iz Dalmacije (srednje) jedna potvrda o sklapanju pobratimstava-posestrimstava, osobito važna i značajna u vezi s ovim prilogom. Nalazi se u tekstu konstitucija nadbiskupa Sforze Ponzoni, sastavljenima odnosno datiranima godinom 1620. a potvrđenima po vikaru 1640. g. i namijenjenima svećenstvu *Poljica*. Članak 54. tih konstitucija ima ovaj tekst:

»Opačni običaj reći misu svrhu pobratimih, navlastito muške i ženske glave, da slobodno mogu be(s) skandala meu sobom općiti, sasvima se ima dvignuti pod penom od obustavljenja, u ko udilice upada, i pod penom izagnanja van is crikve ki bi iskali i nastojali.«[12]

Iz toga se razabira, da se tu sklapaju u prvoj polovici 17. st. ovakve veze i između ljudi istoga spola, ali i među različitim spolovima – pa se tim dosta rijetki slučajevi te vrste iz novijih vremena, sve do Fortisa i Lovrića, potvrđuju već u to vrijeme. Drugo, što se odatle razabira, jest sklapanje takvih nekrvnih srodstava upravo u crkvi u vezi s misom, služenom u tu svrhu. To bi bila najstarija zasad poznata historijska vijest s konkretnijim datima o tom običaju u Dalmaciji. Dakako da se po toj vijesti iz 1620. g. može s pravom zaključivati, da se taj običaj, pod okriljem crkve, vršio tu već i prije toga vremena.

II

Nada sve je poučno isporediti sa svim tim, što je prema gornjemu poznato o ovom običaju iz izvora prošlosti, ono, što je zabilježeno o njemu *u novije vrijeme među dalmatinskim seljacima sjeverne (i srednje) Dalmacije*.[13] Na osnovi te građe mogu se za nedavnu prošlost (nekoliko decenija unatrag – u pojedinim slučajevima najdalje do početka ovoga stoljeća) utvrditi u jednu ruku općenite, tipne, a u drugu ruku lokalne (ili pače za pojedine slučajeve) značajne crte – i to ove:

A. *Tko sklapa pobratimstvo i posestrimstvo*

1. Ponajviše se sklapa *među ljudima istoga spola*.[14] No ima i potvrda, da se dešavaju *mješovita sklapanja, među različnim spolovima*,[15] dok se za neka mjesta, ističe, da toga nema.[16]

Jedan se takav konkretan slučaj bilježi upravo iz 1949. g. u selu *Poličnik* (kod Benkovca): Prilikom sklapanja niza pobratimstava uz obred

blagoslova u tamošnjoj (katoličkoj) crkvi pristupili su i jedan momak (D. P.) i djevojka (M. M.) iz sela S. da sklope pobratimstvo-posestrimstvo. No župnik im je to nemilim riječima uskratio (aludirajući na ljubavne motive za tu njihovu vezu). – Međutim se među ovom novom građom potvrđuje, da takvih slučajeva ima (po Kotarima – po M. Mandiću, po Kotarima i Bukovici – po F. Antunoviću). – Još je značajniji u vezi s ovim autentičan konkretan slučaj iz najnovijega vremena, potvrđen u selu *Bilišane – Dolovi* (kod Obrovca) u 1951. g.: U pravoslavnoj crkvi sv. Aranđela u Benkovcu sklopili su pobratimstvo-posestrimstvo neoženjen čovjek, momak Dušan Ćoso i udata žena Ana Kalinić.[17]

2. Što se tiče *dobi*, u kojoj se ovakve veze sklapaju, podaci suglasno potvrđuju, da je to velikom većinom *doba mladenačko* (po Kotarima i Bukovici – momci od 15 do 25, djevojke od 14 do 20 godina po A. Mandiću, od 14 godina po Š. Torbarini). Značajan je slučaj, koji se desio 1954. g. u selu *Škabrnje* (kod Zemunika), gdje su prilikom sklapanja nekih posestrimstava (v. sliku) navalile na župnika i neke djevojčice moleći ga da ih posestri. On je to uporno odbijao, jer su bile premalene, no kad su potekle i suze, smekšao se i izvršio obred.[18]

3. Nešto je značajniji pojav, da *regionalno ili lokalno preteže ovdje posestrimstvo, ondje pobratimstvo.* Tako se za *Ugljane* (kod Sinja) bilježi, da su pretegla i ostala sada samo posestrimstva. Iz cijele građe konkretnih slučajeva, lokalnih data pa i generaliziranih izjava kao da se može primijetiti prevladavanje *posestrimstava na zadarskim otocima*[19] a pobratimstava *u Bukovici i Kotarima* (te Podgorju).[20]

4. Što se tiče *vjerske pripadnosti*, ovaj se običaj potvrđuje *jednako u katolika kao i u pravoslavnih, a u pravilu među pripadnicima iste vjere.* Potvrđuje se međutim, da se takve veze sklapaju i među pripadnicima različitih vjera: između pravoslavnih i katolika;[21] pače u jednoga se izvještača bilježe i između katolika i muslimana (jamačno susjednih bosanskih) kao i pravoslavnih.[22]

5. Golemom se većinom radi tu o takvim vezama među *seljacima.* Kako je međutim taj običaj duboko ukorijenjen u narodu, tome su značajna svjedočanstva poznati konkretni slučajevi, da su pače svećenici (katolički) sklapali ovakva pobratimstva međusobno uz isti obred kao i ostali narod. Tako se bilježe pobratimstva, što su ih ovako sklopili (već kao svećenici) don Ante Mandić i don Frane Antunović (u Poličniku oko 1920. g.; imali su pri tome i dva kuma) pa fra Šimun Jelinčić (Ugljane) i don Ivan Čulin (Bisko).[23]

B. *Kojom se prilikom i u koje vrijeme sklapaju ove veze*

Čitava sakupljena građa o ovom običaju pokazuje, da se on vrši – bar za posljednjih 4–5 decenija – najviše prilikom nekih tradicijom ustaljenih svečanih zgoda: ponajviše *o većim blagdanima* (božićnim,[24]

uskrsnim), zatim na dane seoskih (župskih) svetaca zaštitnika (na pr. na sv. Paskvala u Karinu, sv. Katu u Zemuniku, sv. Iliju u Ugljanima, »Usikovanje« 29. VIII. u Poličniku i sl.) pa napose često o većim sajmovima (koliko ne padaju upravo na takve blagdane). Osim toga prilike su za sklapanje pobratimstva i posestrimstva i svadbe pa podušja i dani krsnoga imena (obiju vjera).[25] U svim takvim prilikama ima to redovno svečaniji značaj, a vrši se većinom za vrijeme službe božje, inače neposredno poslije nje ili sasvim posebno, ad hoc. Po tome sklapanju u vezi sa službom božjom ima u jednom dijelu ovoga područja izraz, kojim pobraćeni odnosno posestrene označuju, da su običaj izvršili: »Služili smo misu«.[26]

C. *Kako se sklapaju pobratimstva i posestrimstva*

Budući pobratimi ili posestrime dolaze *u svetačnoj nošnji* i u vrijeme, koje je prema gornjem uobičajeno za izvršenje obreda, i *poređaju se* bilo *po parovima* bilo *u grupama* (ako je sklapanje grupno) pred oltarom. Obično se sklapaju te veze *po parovima*, dok je rjeđe, da se u isti mah po tri ili četiri međusobno pobrate ili posestre.[27] Samo je u jednom slučaju zabilježeno, da su pobratimi imali pri tome svaki svoga kuma (i ti su držali zapaljene svijeće).[28]

Tako poređani pred oltarom drže, prema većini podataka, za vrijeme obreda *zapaljene svijeće*[29] i to svoje (koje često ostavljaju kao dar za izvršeni obred) ili crkvene. Osim toga često je običaj, da *drže raspelo*, i to zajedno oboje (ili i troje, ako svi međusobno sklapaju vezu), a ako ih je više, drže ga dvojica, a ostali sa strane stavljaju ruku na rame budućeg pobratima i prema tome ima za obred tako sklopljenoga pobratimstva izraz »Držali smo za jedan križ«.[30]

Obred, koji katolički svećenici vrše u ovom dijelu Dalmacije, nije jedinstven. On kao da nije od crkvenih vlasti nikada ni bio propisan za ovu zgodu. Stoga je iz čitave građe, gdje ima potanjih data o toku obreda i o molitvama i blagoslovima, vidljivo, da su ga domaći svećenici, koji gotovo svi potječu iz istoga tamošnjeg naroda, morali sami udešavati kako su najbolje znali i mogli – jamačno već veoma odavna. Ima pače i verzija, da je ovu ili onu varijantu obreda za posestrimstvo i pobratimstvo sastavio baš ovaj ili onaj svećenik (tako se bilježi za župnika u Ugljanima kod Sinja fra Šimuna Jelinčića). No izvještači ponajviše kažu, da se ne zna, tko je ovaj ili onaj sastav crkvenoga obreda udesio. Jedan je stariji tekst obreda nađen u Dobropoljani na otoku Pašmanu.

Tekstovi, koji se tom prilikom primjenjuju, jesu:

Prije početka obreda mole redovno budući pobratimi ili posestrime jednu ili više običnih molitava.

Iza toga slijedi:

Odlomak iz evanđelja po Ivanu »De vigilia apostolorum« (»U ono vrime reče Isus učenikom svojim: Ovo je zapovid moja, da se ljubite među sobom« i t. d.)

Psalam 132. »Ecce quam bonum et quam iucundum« etc. (»Gle, kako je dobro i kako je milo, kad braća žive zajedno« i t. d.)

Kolekta 29. (»Svemogući, vjekovječni Bože, koji blagoslivaš sve one, koji pravedni k tebi pristupaju« i t. d.)

Među tim se upleću katkada i psalamski verzi (na pr. »Sahrani, Gospodine, službenike (-ce) svoje« – s odgovorom »Bože moj, kadno se uzdaju u tebe« i t. d.) a na završetku se u nekim slučajevima moli nad njima i posebna za to udešena molitva.

Na samom početku zaziva često svećenik: »Pomoć naša u ime Gospodinovo« – s odgovorem: »Koji stvori nebo i zemlju«.

U nekoliko se slučajeva bilježi, da svećenik prije obreda pita, da li žele postati pobratimi odnosno posestrime (formulom, sličnom onoj kod vjenčanja), što oni u takvim slučajevima kratko potvrđuju.[31]

Ima u sastavu i duljini ovoga obreda dosta razlika među različnim župama, mjestima i krajevima ovoga dijela Dalmacije. Negdje je duži, s više gore navedenih tekstova evanđelja, psalama, molitava običnih i posebnih, s responsorijima, dok je drugdje sasvim kratak.[32]

Svršivši svećenik gornje molitve odnosno blagoslov daje u nekim župama da parovi poljube raspelo[33] ili ljube redom raspelo, što ga jedan drži u rukama. Inače ih škropi blagoslovenom vodom,[34] pri čemu se često parovi drže za desne ruke[35] pa ih poškropi po rukama, ili parovima spoji ruke[36] ili im i ugasi svijeće.[37]

Iza toga slijedi tako reći bez izuzetka *ljubljenje pobraćenih* odnosno posestrenih (jedan ili tri puta), ponajviše još pred oltarom.[38]

Za izvršeni obred ostavlja se vrlo često crkvi odnosno svećeniku svijeća, koja je gorjela za vrijeme blagoslova,[39] ili se daje drugo što (»milostinja« crkvi u novcu);[40] ako je za tu priliku zatražena i održana služba božja, plate je zajednički parovi odnosno grupe.[41]

Posebno treba zabilježiti jedan jedini zabilježeni slučaj, da su *posestrimstvo* sklopile dvije djevojčice tim, da su *splele nešto svojih kosa i zakopale to u zemlju* pa se otada držale za posestrime.[42]

D. *Odnosi pobratima i posestrima*

Što se tiče odnosa tako povezanih ljudi, pokazuje se pretežnom većinom, da se i u naše vrijeme pobratimstva i posestrimstva *shvaćaju vrlo ozbiljno i da su skladna i postojana.* Gotovo je zališno isticati, da se međusobno pomažu u svakoj prilici, u dobru i zlu, prema potrebi se brane, pozivaju na svadbe, časti i o blagdanima, da se uzimaju međusobno pobratimi za djevere[43] i t. d. To tvrdo i veliko prijateljstvo[44] katkada je – sasvim razumljivo – čvršće i skladnije nego pravo krvno srodstvo.[45] Bilježi se, da se ni zavade među obiteljima pobraćenih ili posestrenih ne odrazuju često na njihovim odnosima[46] pače da to zna biti veza, po kojoj se pomire zavađene obitelji ili »plemena«;[47] a prema jednom podatku može ih pokolebati samo ubojstvo nekoga iz roda pobratima po pobratimu.[48] U selu *Dugobabe* se kazuje: Kad se braća posvade, rastvaraju se jedna nebesa, a kada pobratimi, troja. Brata ti je

dao Bog, htio ti ili ne htio, bilo ti žao ili ne, a pobratima si sam odabrao. Trostruko je veći grijeh, kad se svade pobratimi nego kad se svade braća.

Dakako, da se ne jednom bilježi i protivno tome; ima pače, makar i sasvim izuzetno, izričitih suprotnih generaliziranja.[49] A unatoč općenitom isticanju postojanosti i pobratimstava i posestrimstava kao da su regionalno ova posljednja ipak većma kolebljiva nego prva.[50]

Osim toga, što se redovno ističe srodstvo pobratima i posestrima (označuje katkada gotovo kao ravno pravom krvnom srodstvu braće ili sestara),[51] neke se razlike moraju zabilježiti u tome, kako narod shvaća *odnose među rodbinom, napose među djecom pobratimâ i posestrimâ.* Većinom se i njihove *obitelji* drže za *rodbinski zbližene*, pa se to odražava u tome, da na pr. pobratim i ženu svoga pobratima zove *posestrima*, a ona njega *pobratim*,[52] roditelje pak svoje međusobno nazivaju *poočim* i *pomajka.*[53] Djeca pak nazivaju očeva pobratima *stric.*[54] Analogno i u slučajevima posestrimâ. Za neka se područja bilježi, da ti odnosi i nazivanja ne traju samo za života pobratima (ili posestrima), nego se uporno nastavljaju i *poslije njihove smrti.*[55] U jednom se slučaju ističe, da to ide dotle, da se udovica ne će udati za pobratima svoga pokojnog muža.[56]

Najveće su se razlike, upravo opreke, mogle naći što se tiče *baštinjenja rodbinskog odnosa kod djece pobraćenih i posestrenih:* Narod u nekim krajevima i mjestima *prenosi odnos pravoga rodbinstva i na djecu*[57] do te mjere, da *brani, da ona među sobom sklapaju brakove*, dakle se drži, da te veze naknađuju pravu krvnu rodbinsku vezu.[58] – Drugdje toga shvaćanja nema, pa nema ni načelnih ni praktičkih smetnja da takva djeca sklapaju brakove.[59] Ne može se, bar za sada, kazati, da bi te razlike u shvaćanju bile s obzirom na njihovo rasprostranjenje ma kako regionalno ili lokalno grupirane ovdje na području sjeverne (i srednje) Dalmacije i da bi se mogle po tome ili čemu drugom pripisati nekim naročitim dohvatnim razlozima i spoznati podrijetlo tih razlika. Možda to tek pomogne razjasniti još veća množina nove građe.

U jednom se slučaju bilježi, da veza roditelja prelazi na djecu (sinove), ali uz obnovu obreda pobratimstva.[60]

E. *Nazivi pobratimstava i posestrimstava*

Ljudi, povezani ovakvim srodstvom, osim rijetkih izuzetaka svuda se nazivaju *pobratim (pobratin) – posestrima.*[61] Samo u *Poljicima* (kod Imotskoga) za posestrime je zabilježen naziv *seke.*

F. *Održavanje običaja i razlozi pobratimstava i posestrimstava*

Vidljivo je iz čitave građe, da je u dosežnoj prošlosti frekvencija ovoga običaja u različna vremena, u različnim prilikama i različnim

krajevima ovoga dijela Dalmacije kolebala. Ali se razabira, da se ni u naše vrijeme, općenito uzevši, ne napušta, premda se kojegdje bilježi sve manji broj sklapanja ili potpun prestanak pred dulje ili kraće vrijeme. – Ima podataka za neke krajeve, da je prije prošloga rata bilo više slučajeva (na pr. u manjim selima po 6, u većima po 10–15 na godinu – tako u Bukovici; 10–12 parova na godinu u selima s po 1000–1500 duša – u Kotarima). – Značajan je da se u ovoj svezi ponovno spomene slučaj, koji se desio 1954. u Škabrnjama.

Navoditi razloge, zbog kojih se pobratimstva i posestrimstva zameću, jamačno je posve zališno. Mogu se lako zamisliti i pretpostaviti – i sva građa ih općenito potvrđuje. Nešto više nego sasvim obične razloge dubljih simpatija, podudaranja sklonosti, želja, značaja i t. d. iznosi se u građi jednoga od izvještača (M. Mandić) u ovom odlomku: »Ono ne potječe vazda iz jednostavnih ličnih simpatija ili sličnosti obličja i karaktera, već i iz usluga, učinjenih i datih pomoći pri opasnostima života koli pojedincu toli obiteljima, čak i čitavom plemenu. Dakle bila bi neka vrsta harnosti za iskazana dobročinstva. K tomu redovito jedinac imućnije obitelji traži sebi pobratima odnosno ženska posestrimu, da im nadomjesti brata ili sestru, koje im Bog ili roditelji uskratiše. I u tom slučaju pobratim ili posestrima potpuno nadoknađuje ljubav ili uslužnost brata ili sestre u svakom važnom momentu života«.

*

Slučaj je, no ne sasvim beznačajan, da je u selu *Perušiću* (i Podgrađu) već spominjani župnik don Ivo Gregov o Božiću 1949. g. imao prilike da blagoslovi neko 10 pobratimstava i posestrimstava. A upravo *u tom istom selu* imao je prilike Alberto Fortis biti nazočan prilikom sklapanja jednoga posestrimstva neko 175 godina prije – kako je to ovjekovječio gore citiranim toplim riječima u svom »Viaggio in Dalmazia«.

O ovakvim se nekrvnim srodstvima izražava u gore spomenutom djelu St. *Ciszewski* na način, te se njegove riječi, nešto modificirane, mogu primijeniti na ovaj običaj u Dalmaciji naših vremena: »Was die Lebenskraft dieser Art künstlicher Verwandschaft anbetrifft, so haben wir schon oben bemerkt, dass sie auf der Balkanhalbinsel noch heute in voller Blüte dasteht ...« No njegove se dalje riječi: »... obwohl auch hier wahrscheinlich die Tage dieser alten Einrichtung schon gezählt sind«[62] moraju još ipak označiti kao preuranjene, kad se njegovo proroštvo (1897. g.) nije ni do danas ispunilo u ovom dijelu Dalmacije – kao ni u nekim drugim, bližim i daljim područjima južnih Slavena, koja ovdje nisu zahvaćena.

A za cijelo područje južnih Slavena Ciszewski tu kaže: »... dass die südslavischen Länder der klassische Boden der künstlichen Verwandtschaft im allgemeinen und der Wahlbrüderschaft im besonderen sind. Bei keinem anderen der uns bekannten Völkerstämme sind wir einer so umfangreichen Anwendung und solcher Lebenskraft dieser Einrichtung begegnet, wie bei den Südslaven.«[63]

BILJEŠKE

[1] Poljica. Narodni život i običaji. – Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena X (Zagreb, 1905), s. 19.

[2] Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven. Inaugural-Dissertation. Leipzig, 1897.

[3] Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Zagreb, 1874.

[4] Sitte und Brauch der Südslaven. Wien, 1885, s. 629.

[5] *Bogišić* V., o. c., s. 385. i d.

[6] Običaji dalmatinski. Pobratimi i posestrime. – Zora dalmatinska IV (Zadar, 1847. od 30. VIII.), s. 189–190.

[7] La Dalmazia descritta. Zara, 1846.

[8] Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. – Zadar, 1846.

[9] Viaggio in Dalmazia. Venezia, 1874. vol. I., s. 58–59. (= Voyage en Dalmatie par M. l'Abbé Fortis. Berne, 1778. – Reise in Dalmatien. Bern, 1776. – Reise zu den Morlacken. Lausanne, 1792. – Fortis Reisebeschreibung von Dalmatien etc. Bern, 1797.)

[10] Osservazioni ... sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del Signor Abate Alberto Fortis etc. – Venezia, 1776., s. 104–106. (= Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i t. d. Zagreb, 1948., s. 86–88. – Iz ovoga prijevoda ovdje preuzeti tekst donekle je dotjeran i popunjen).

[11] Десница Б., Историја котарских Ускока 1684.–1749., II. (Beograd, 1951.), s. 281. – Za upozorenje na ovu vijest zahvaljujem don Vladislavu Cvitanoviću u Velom Ižu.

[12] *Mošin* V., Poljičke konstitucije iz 1620. i 1688. godine. Radovi Staroslavenskoga instituta I (Zagreb, 1952.), s. 186.

[13] Ovdje obrađena građa potječe s nekoliko strana. Dijelom je sabrana s pomoću za tu svrhu sastavljene upitnice, dijelom samostalnim pojedinačnim ispitivanjem. Upitnicu je na pobudu pisca ovoga priloga i Ive Crnkovića, svećenika, sastavio don Ivo *Gregov* 1950. g. i razaslao je svojim znancima po sjevernoj Dalmaciji pa dobio na nju odgovore, sad kraće, oskudnije, sad opširne, pače s cijelim obrednim tekstovima, često i s daljim opsežnijim objašnjenjima uz ovaj običaj – i to za ova mjesta i krajeve: *Bukovica* i *Kotari* (od don Šime Torbarine, Ante Mandića i Frane Antunovića), *Ugljan* (od Ante Mandića), *Pašman* (od N. Cvitanovića) uz jedan podatak sama Ive Gregova za *Perušić* i *Podgrađe* (kod Benkovca) i pojedinačne podatke iz *Karina*, *Poličnika*, *Bruševa* i *Zemunika* (od A. Mandića). – Drugi je skup građe pribrao s pomoću slične upitnice posredstvom svojih znanaca, dijelom i posredstvom srednjoškolaca iz sela sjeverne i srednje Dalmacije, fra dr. Jeronim *Šetka* 1954. g. i to za mjesta: *Ramljane* (kod Muća – od tamošnjeg župnika), *Ćvrljevo* (kod Lećevice – od Marka Božića), *Brštanovo* (kod Lećevice – od Josipa Kulića), *Dugobabe* (kod Lećevice – od Ante Sanadera), *Poljica* (kod Sinja), *Rvace* (kod Sinja – od Petra Doljanina), *Otok* (kod Sinja – od Josipa Vugdelije i Krune Grgata), *Ugljane* (kod *Sinja* – od fra Vjekoslava Šušnjare), *Vojnić* (kod Sinja – od Stanka Bajića), *Tijarica* (kod Sinja – od Nedjeljka Matića). *Miljevci* (kod Drniša – od Ivana Pletikosé), dalje za *Imotski* (od fra Aleksandra Ribičića). K tome treba dodati i niz vrijednih pojedinačnih, nepovezanih zapisa u toku posljednjih 5 godina, i to: za *Bilišane* (kod Obrovca – dir. muzeja Olga Stažić-Oštrić i Melita Smokvina, ondje od mještana 1951. g.); *Zaton* (kod Šibenika – stud. fil. Božena Živković 1951. g.); *Škabrnje* (kod Zemunika – dir. Olga Oštrić 1954. g.); *Diklo* i *Crno* (kod Zadra – učesnici ekskurzije studenata etnologije u Zagrebu u zadarsko područje 1955. g.).

Svim prinosnicima hoću i ovdje izraziti zahvalu za pribrane podatke.

Napokon treba na ovom mjestu svratiti pažnju i na iscrpan prilog o ovom običaju u *Velom Ižu* od don Vladislava Cvitanovića, objelodanjen u ovom svesku »Radova«, a iskorišten i u ovom prilogu.

Pojedinačnih potvrda opstojanja ovoga običaja, iz novijih i prošlih vremena, ima još veći broj, kako kod Hrvata tako i kod Srba, i u drugim mjestima, no kako osim same konstatacije opstojanja pobratimstva i posestrimstva ne raspolažem drugim potanjim datima o tome, ovdje se takve potvrde ne bilježe (na pr. za Ražanac, Seline,

Karin, Kruševo, Petrovo Polje, u Bukovici za Medviđu, Zelengrad, Ervenik, Nunić, Kistanje, Bjelinu, Rodaljice, Brušku, u Kotarima za Zemunik, Korlat, dalje za Ogorje Gornje kod Muća, Bibinje kod Zadra i t. d.).

Mjesta, iz kojih se podaci navode u daljim bilješkama, označena su *brojevima*, i to:

1 – *Čvrljevo* (kod Lećevice)
2 – *Brštanovo* (kod Lećevice)
3 – *Dugobabe* (kod Lećevice)
4 – *Veli Iž*
5 – *Pašman*
6 – *Ugljane* (kod Sinja)
7 – *Vojnić* (kod Sinja)
8 – *Otok* (kod Sinja)
9 – *Tijarica* (kod Sinja)
10 – *Ramljane* (kod Muća)
11 – *Zaton* (kod Šibenika)
12 – *Miljevci* (kod Drniša)
13 – *Poljica* (kod Imotskoga)
14 – *Crno* (kod Zadra)
15 – *Diklo* (kod Zadra)

dok su cijeli *krajevi* označeni skraćenicama

Ko = *Kotari* Bu = *Bukovica* Po = *Podgorje*

Mnogi prinosnici bilježe pojedine ili cijele nizove *konkretnih* njima poznatih *slučajeva pobratimstava i posestrimstava* imenom i prezimenom. To nije moguće sve ovdje navoditi, nego samo ovdje ondje primjera radi. U vezi s tim upućuje se, za primjer, na iscrpne navode takvih konkretnih slučajeva u jednome mjestu u spomenutom prilogu V. Cvitanovića u ovom svesku »Radova«.

[14] Tako izričito potvrđeno za 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

[15] Potvrđeno za Ko, Bu pa zasebno i za Zemunik, Karin i Kruševo (kod Obrovca).

[16] Tako za 5.

[17] Podatak, dobiven neposredno u samu mjestu (dir. Olga Stažić-Oštrić i Melita Smokvina).

[18] Podatak odanle dir. Olge Oštrić.

[19] Po A. Mandiću općenito.

[20] Po A. Mandiću općenito.

[21] U Bukovici (»Vjera ne igra ulogu« – prema tekstu među građom); Ko., Bu., negdje samo u katoličkoj crkvi (M. Mandić), negdje i u pravoslavnoj i u katoličkoj (F. Antunović).

[22] Bu. (F. Antunović).

[23] Tako nešto bilježe spomenute konstitucije biskupa Ponzonija za Poljica, no nije pravo jasno, na koga se cilja, s kim svećenici sklapaju pobratimstva (član 114.: »Crikovni človik ... s nevirnimi pobratimstvo nima činiti ...«). Među podacima u suvremenoj građi spominju se i svjetovnjaci, koji su sklopili pobratimstvo na ovaj obredni način sa svećenicima (F. Antunovic).

[24] U jednom se slučaju bilježi, da se na sam Božić to ne čini, jer na taj dan svatko mora biti kod kuće (Ko., Bu. – M. Mandić).

[25] Ko., Bu.

[26] Ko., Bu.

[27] Grupna pobratimstva se bilježe za Ko., Bu., Po., 12, posestrimstva za 6, 9.

[28] V. gore pod toč. 5.

[29] 1, 2, 3, 6, 7, 8, 11, 13.

[30] Ko., Bu.

[31] Bu., 1, 7.

[32] Tako na pr. u Ražancu i Selinama biva kraći: samo odlomak evanđelja o ljubavi pa očenaš i molitva »Svemogući vječni Bože« – po A. Mandiću; ili u Perušiću i Podgrađu samo psalam »Ecce quam bonum« etc. – po I. Gregovu; može se udesiti i od evanđelja »De vigilia apostolorum« i kolekte 29. o ljubavi – po F. Antunoviću. U Tijarici (nakon moljenja običnih molitava) slijedi za ovu svrhu udešena »molitva od vjenčanja« (!), dok se za Ugljane bilježi na kraju obreda udešena molitva, u kojoj dio teksta glasi: » ... izlij svoj sveti blagoslov na ove pobratime (posestrime) i udijeli im milost, da se čistom ljubavlju ljube« i t. d.

[33] Ko., Bu., Perušić i Podgrađe (kod Benkovca).

[34] Ko., Bu., 4, 9, Perušić i Podgrađe (kod Benkovca).

[35] Ko., Bu.

[36] 11.
[37] 7.
[38] Tako izričito potvrđeno za Bu., 2, 3, 6, 7, 8, 11, 12, 13.
[39] 6, 11.
[40] Ko., Bu., 2, 3, 10.
[41] 7, 11.
[42] U Otoku – djevojčice Marija Vugdelija i Pera Milanović-Litre.
[43] 7.
[44] 5, 9, 14.
[45] Ko., Bu., 8, 10.
[46] Ko., Bu.
[47] Ko., Bu.
[48] Bu.
[49] 13 – posestrime i pobratimi se znadu poslije i ljuto zavaditi.
[50] Ko., Bu.
[51] Ko., Bu. – kao ravno krvnom srodstvu; 6, 8, 10 – kao svojta, rodbinstvo.
[52] Ko., Bu., 4, 6. – To potvrđuje i Ivan *Lovrić* u navedenom djelu u bilješci na str. 106. (hrvatsko izdanje str. 87.) riječima: »... sestre pobratima bivaju i dandanas nazivane od njih *posestrime* a da tome ne prethodi nikakav obred«.
[53] 4, 6. – A. Antunović je tako majku pobratima A. Mandića (v. gore toč. 5.) također nazivao *pomajkom*. – Za Kotare i Bukovicu ima potvrda u V. *Bogišića* (o. c., str. 108.), da je pobratim oca svoga pobratima zvao *poočim*, a on njega *posinak*.
[54] Ko., Bu.
[55] Ko., Bu.
[56] Ko., Bu.
[57] Ko., Bu., 1, 3, 7, 8.
[58] 10, 11 (za djecu posestrima izričito).
[59] 6 (tu se pače rado među sobom uzimaju), 9, 13.
[60] Bu.
[61] Na otoku Vrgadi *pobratin i posestrina*.
[62] o. c., str. 23.
[63] o. c., str. 4.

RÉSUMÉ

LA VITALITÉ DE LA COUTUME DITE »POBRATIMSTVO« ET »POSESTRIMSTVO« EN DALMATIE DU NORD

Dans l'introduction de son article, l'auteur fait ressortir que ces dernières dizaines d'années on peut constater d'une manière générale combien sont rares les publications concernant les coutumes de la conclusion des parentés non-sanguines chez les Slaves du Sud (c'est-à-dire la fraternité d'élection sous ses deux formes: »pobratimstvo« union fraternelle et »posestrimstvo« union sororale, de même que la coutume de la première coupe des cheveux dite »šišano kumstvo«, la coutume d'adoption etc). Cela ne signifie pas que telles coutumes n'existent plus ou qu'elles soient en train de disparaître ou bien que, au point de vue ethnologique et sociologique, il n'y ait plus rien à dire sur elles. Au contraire, il y a des régions où certaines de ces coutumes existent jusqu'à nos jours, d'autres où elles tombent en désuétude à des époques qui ne leur sont pas favorables (pendant les guerres et les premières années d'après-guerre) pour revivre si les temps leur deviennent plus propices. Il y en a même qui se sont propagées là où il n'y en avait pas auparavant, ce qui est par exemple le cas de la coutume »šišano kumstvo«.

Dans la première partie de son article l'auteur expose ce qu'on savait, avant le 20e siècle, sur l'existence des coutumes *pobratimstvo* et *posestrimstvo* en Dalmatie septentrionale et centrale, depuis les plus anciens témoignages qui remontent au 17e siècle, à savoir: la description folklorique de la conclusion du *pobratimstvo* et du *posestrimstvo* dans la région de Poljica (arrière-pays de la Dalmatie centrale) en 1903, les informations peu abondantes qui figurent dans le recueil de coutumes juridiques et sociales chez les Slaves du sud de V. *Bogišić* (1871) et dans les ouvrages de F. *Carrara* (1846) et Š. *Ljubić* (1846), antérieurs à celui de Bogišić ainsi que dans la description très importante de cette coutume en Dalmatie du Nord due à A. *Kuzmanić* (1847). L'auteur mentionne ensuite aussi les descriptions littéraires et romanesques de ces coutumes des Morlaques (c'est à dire paysans de la Zagora dalmate)

qui se trouvent dans plusieurs récits de voyage et oeuvres littéraires qui ont paru dans la première moitié du 19e et même dans la deuxième moitié du 18e siècle, inspirées pour la plupart par l'oeuvre bien connue de l'abbé Alberto *Fortis* Viaggio in Dalmazia (1774). Le texte de Fortis sur ces coutumes a provoqué ensuite un chapitre à part avec des remarques critiques dans l'oeuvre de Ivan *Lovrić* Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia ... (1776). Un texte manuscrit du 17e siècle nous montre comment deux respectables serdars (chef de district), qui étaient brouillés, ont contracté l'union fraternelle dans une église. Il y a d'autre part one ordonnance épiscopale du 17e siècle qui témoigne de l'existence de cette coutume dans la région de Poljica. C'est l'ordonnance de l'évêque Ponzoni de 1620, qui interdit aux prêtres d'accorder la bénédiction de telles unions, notamment de celles conclues entre hommes et femmes, ce qui indique aussi qu'il y avait peut-être des abus de telles liens. Bien entendu, cette ordonnance nous autorise à conclure aussi qu'une telle coutume y existait déjà avant cette date.

Dans la deuxième partie de son article, l'auteur nous donne les informations recueillies sur cette coutume dans les dernières dizianes d' années et provenant du nord et du centre de la Dalmatie. Ces informations ont été reçues pour la majeure partie comme réponses à des questionnaires spéciaux (v. la note 13 où sont indiqués les informateurs, les localités et les abréviations ou bien les numéros qui indiquent ces localités et les régions citées dans les notes) qui contenaient notamment les questions suivantes:

A. Qui est-ce qui conclue le *pobratimstvo* ou *posestrimstvo?*

En ce qui concerne le sexe, il est partout de règle que ces liens soient contractés entre individus du même sexe. Mais il y a aussi des cas signalés dans differentes régions, où ce lien a été contracté par des personnes des deux sexes. Ainsi par exemple dans le village de Suhovare dont les habitants sont catholiques et où le prêtre s'est refusé à donner la bénédiction à un tel lien et ensuite dans le village de Bilišane–Dolovi dont les habitants sont orthodoxes et où cette union a été contractée entre une femme mariée et un homme célibataire à l'église de Benkovac.

L'âge où ces liens sont contractés est pour la plupart l'âge de la jeunesse (jeunes filles d'environ 14 ans et garçons d'environ 15 à 20 ans).

Une telle union est contractée ordinairement par deux individus, mais il y a aussi des cas où elle est constituée par plusieures personnes.

Dans certaines localités on remarque que c'est le »pobratimstvo« qui prévaut (surtout dans l'arrière-pays, région de Kotari et de Bukovica), tandis que dans d'autres le »posestrimstvo« est plus fréquent (par exemple dans l'île de Pašman; dans le village d'Ugljane près de Sinj il n'y a plus que des unions sororales).

En ce qui concerne la confession, ces unions sont contractées par des catholiques aussi bien que par des orthodoxes, en principe par des personnes appartenant à la même confession. Mais il a été constaté, bien que plus rarement, que la fraternité d'élection est contractée aussi

Sklapanje pobratimstva i posestrimstva u crkvi u selu Škabrnje (kod Zemunika)

par des individus appartenants à des confessions différentes, le rite ayant lieu quelque part seulement dans l'eglise catholique, ailleurs dans l'église catholique aussi bien que dans l'église orthodoxe. Il y a même un cas où une telle union a été conclue avec un individu de religion mahométane (sans doute dans une localité à la frontière de la Bosnie).

La plus grande partie de ceux qui contractent le »pobratimstvo« ou le posestrimstvo«, appartiennent à la classe paysanne. Mais comme cette coutume a pris dans le peuple de profondes racines, il y a des cas exceptionnels où des prêtres eux mêmes, originaires de ces contrées, ont contracté le »pobratimstvo«, accompagné du même rite de bénédiction, ou bien des prêtres se sont liés par la fraternité d'élection avec des laïques non-paysans, originaires de la même région.

B. À quelle occasion cette union est-elle contractée?

Il est de règle que ces unions se nouent à l'occasion de certains jours: Noël, Pâques et autres fêtes, surtout celles des patrons des églises paroissiales, mariages, banquets funèbres ainsi qu'aux fêtes familiales en l'honneur du patron domestique *(krsna slava)*. Partout la cérémonie doit avoir lieu à l'église, accompagnée d'un rite spécial de bénédiction.

C. Le rite.

Sans que ce soit prescrit par les autorités ecclésiastiques, il existe une tradition parmi le clergé, qui elle aussi varie en ce qui concerne la durée du rite, les prières et autres détails (manière de joindre les mains, aspersion avec l'eau bénite, formule d'interrogation posée aux candidats, qui par endroits n'est qu'une simple variante de celle appliquée au rite du mariage). Les textes récités sont pour la plupart tirés de l'évangile (»De vigilia apostolorum«), du psaume 132 et de la collecte 29 (chez les catholiques).

Rangés devant l'autel, les candidats tiennent le plus souvent dans leurs mains des cierges allumés ou un crucifix tenu par deux candidats. S'il s'agit du *pobratimstvo* entre plusieurs personnes, les unes tiennent un crucifix et les autres posent la main sur l'épaule du voisin. Après la bénédiction, les nouveaux frères d'élection baisent le crucifix. Les *pobratimi* et les *posestrime* s'embrassent ensuite et les *pobratimi* visitent leurs maisons l'un après l'autre pour fêter leur fraternité élective.

On ne mentionne qu'un seul cas où deux petites filles ont contracté le »posestrimstvo« de telle manière qu'elles ont mêlé ensemble une touffe de cheveux qu'elles ont ensuite tressées et enfoui dans la terre.

D. Les rapports entre les personnes qui ont contracté le »pobratimstvo« ou »posestrimstvo«,

Ces unions sont partout considérés comme solennelles et graves, elles sont stables et harmonieuses. Très souvent on souligne qu'un tel lien vaut plus que la parenté sanguine. Il y a des cas où les brouilles parmi les familles de ceux qui ont contracté le »pobratimstvo« ou le »posestrimstvo«, ne peuvent pas envenimer leurs rapports; voire, une telle union peut provoquer la réconciliation de leurs familles entières. Cependant

des cas contraires ne manquent pas non plus, c'est-à-dire que les »pobratimi« ou les »posestrime« peuvent aussi se brouiller. Les unions sororales semblent être moins stables. – Souvent de familles entières se considèrent comme apparentées, et c'est ainsi que les »pobratimi« ou les »posestrime« donnent le nom de *pobratim* ou *posestrima* aussi aux frères ou aux soeurs de leurs »pobratim« ou »posestrima« proprement dits, et le nom de *poočim* et *pomajka* (père adoptif et mère adoptive) à leurs parents, le fils appelle »oncle« le »pobratim« de son père etc. Ces liens et ces appellations continuent même après la mort d'un des »pobratimi« ou »posestrime«, et c'est ainsi qu'une veuve peut donner le nom de *pobratim* au »pobratim« de son feu mari, usage que continuent aussi ses enfants. En ce qui concerne l'importance d'une telle union, l'opinion parmi le peuple n'est pas unanime: parfois on la considère comme égale à la parenté sanguine, allant jusqu' à défendre le mariage entre enfants des »pobratimi« ou des »posestrime« (on a signalé aussi le cas d'une veuve qui refusait de se remarier avec le »pobratim« de son mari défunt). Ailleurs, une telle opinion et une telle interdiction n'existent pas (un cas est cité où les enfants se trouvant dans de telles situations sont d'autant plus portés à s'unir par le mariage). Il est difficile de discerner tous les motifs de ces opinions si différentes, opinions qui d'ailleurs ne sont pas le propre de certaines régions.

E. Les appellations pour ces liens sont partout *pobratim* et *posestrima*, comme aussi chez d'autres Slaves du Sud.

F. La persistance de cette coutume et ses motifs.

La fréquence de cette coutume a montré dans le passé récent assez d'oscillations, elle faiblit surtout dans les périodes peu favorables (Ière et IIe guerre mondiale). Tandis que dans certaines régions on ne se souvient même plus qu'il y ait eu de telles unions, que dans d'autres elles ont disparu dans un passé tout récent, ailleurs cette coutume est relativement très bien observée (il y a de petits villages où on en compte jusqu' à 6 par an, et d'autres plus grands où il y a jusqu' à 12 couples chaque année), mais quelquefois il ne s'agit que d'une seule forme de cette union (par exemple du »posestrimstvo« seulement).

Dans la conclusion de son article, l'auteur signale un fait curieux: cette union, suivie de bénédiction ecclésiastique a été contractée à la fois par 10 couples de »pobratimi« et »posestrime«. Cette cérémonie eut lieu à Noël 1949, à l'église du village de Perušić (et Podgrađe) près Benkovac. Il faut souligner que c'est précisément dans ce village que l'abbé *Fortis* a eu la chance de pouvoir assister, il y a maintenant quelques 175 ans, à la célébration d'une union sororale, ce qu'il a ensuite commenté avec de paroles d'approbation chaleureuses dans son »Voyage«. Les citations provenant de l'oeuvre de *S. Ciszewski* (1897) sont également très significatives en se qui concerne la vitalité de cette coutume dans les Balkans en général, fait qui est prouvé ici plus spécialement pour le centre et le nord de la Dalmatie, à base d'une documentation qui va du 17e siècle jusqu'à nos jours.